

СЕКЦІЯ 4 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 299.4:340.12

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-5>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ЕКСПЛІКАЦІЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЙ ГУМАНІЗМУ

Богуславський Олександр Анатолійович,
аспірант кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
oa.boguslavskiy@gmail.com
orcid.org/0009-0002-8038-8772

Мета. Філософсько-правова експлікація наукових підходів і класичних детермінантів, що впливають на визначення поняття і наповнення змісту ідеї гуманізму у праві. **Методи.** У дослідженні були використані такі методи: діалектичний, компаративний, логічного аналізу та формально-юридичний. **Результати.** Проведене дослідження демонструє комплексний характер розвитку ідей гуманізму у праві, відображає їхню еволюцію від античної філософії Давньої Греції, яка заклала фундамент визнання людської гідності та свободи, до сучасних правових систем. Відродження та Просвітництво підкреслили значення раціональності, індивідуальної свободи та природних прав, що стали основою для сучасних правових концепцій. У XX столітті, під впливом глобалізації, індустріалізації та світових війн, відбулася універсалізація гуманістичних принципів, що знайшло відображення в ухваленні Загальної декларації прав людини. Сучасний етап розвитку гуманізму у праві характеризується новими викликами та можливостями, зокрема глобалізацією, технологічними інноваціями та соціальними змінами, що зумовлює посилення захисту прав людини через національні та міжнародні механізми. **Висновки.** Ідеї гуманізму залишаються цінними та незамінними для функціонування справедливих і ефективних правових систем. Вони продовжують еволюціонувати, адаптуючись до сучасних реалій і викликів, забезпечують основу для розвитку правової думки і практики у XXI столітті. Зокрема, гуманістичні принципи сприяють захисту прав людини, соціальної справедливості та рівності, водночас стимулюють інтеграцію новітніх технологій та глобальних стандартів у правові системи. В умовах поширення глобалізації та технологічного прогресу гуманізм залишається незамінним орієнтиром для формування правових норм, що відповідають потребам сучасного суспільства й індивідуальних свобод.

Ключові слова: гуманізм, принцип гуманізму, цінності гуманізму, права людини, гідність людини.

PHILOSOPHICAL AND LEGAL EXPLICATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTS OF HUMANISM

Bohuslavskiy Oleksandr Anatoliiovych,
Postgraduate Student at the Department of National, International Law
and Law Enforcement Activities
Kherson State University
oa.boguslavskiy@gmail.com
orcid.org/0009-0002-8038-8772

Purpose. The purpose of the article is to provide a philosophical and legal explication of scientific approaches and classical determinants which influence the definition of the concept and content of the idea of humanism in law. **Methods.** The following methods were used in this study: dialectical, comparative, logical analysis and formal legal. **Results.** The study demonstrates the complex nature of the development of humanism in law, reflecting its evolution from the ancient philosophy of Ancient Greece, which laid the foundation for the recognition of human dignity and freedom, to modern legal systems. The Renaissance and the Enlightenment emphasized the importance of rationality, individual freedom, and natural rights, which became the basis for modern legal concepts. In the XX century, under the influence of globalization, industrialization and world wars, humanistic principles were universalized, which was reflected in the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. The current stage of development of humanism in law is characterized by new challenges and opportunities, including globalization, technological innovations and social changes, which leads to strengthening of human rights protection through national and international mechanisms. **Conclusions.** The ideas of humanism remain valuable and indispensable for the functioning of fair and effective legal systems. They continue to evolve,

adapting to modern realities and challenges, providing a framework for the development of legal thought and practice in the 21st century. In particular, humanistic principles promote the protection of human rights, social justice and equality, while encouraging the integration of new technologies and global standards into legal systems. In the context of growing globalization and technological progress, humanism remains a key guideline for the formation of legal norms that meet the needs of modern society and individual freedoms.

Key words: *humanism, principle of humanism, values of humanism, human rights, human dignity.*

Вступ. Поняття гуманізму є широко застосовуваним, глибокомістким і поліструктурним за своєю соціальною природою. Воно створює розбіжності унітарного тлумачення для наукових дослідників. Складність його філософсько-правової структури зумовлена тривалим періодом його формування, культурною специфікою суспільств, які додавали, як у мозаїку, свої пазли до загального визначення.

Вага гуманізму як аксіологічно-антропологічної ідейної парадигми яскраво відстежується в тому, що укладається в усі базиси для фундаментальних наукових досліджень. Отже, без перебільшень можемо констатувати, що актуалізація цієї теми є вартою наукової уваги, що матиме на меті посилення філософських позицій розуміння гуманізму як феномену для передових сучасних наукових пошуків, зробить результати цих пошуків орієнтованими на користь людині та суспільству.

1. Філософсько-правовий огляд основних віх розвитку гуманізму

Поняття «гуманізм» походить від латинського «humanus», у буквальному перекладі – «людяний; той, що притаманний людині, характеризує людську природу».

Античні та середньовічні витoki гуманізму є визначальними етапами в зачаткуванні цієї філософської концепції, значною мірою вплинули на формування сучасних гуманістичних ідей у праві. Античні мислителі Давньої Греції заклали основу для розуміння людської природи, моралі та справедливості, що стало підґрунтям для розвитку правових систем і етичних норм.

Античний гуманізм зародився у філософських школах Давньої Греції, де такі мислителі, як Сократ, Платон і Аристотель, заклали фундамент у формуванні гуманістичних ідей. Сократ, через свої діалоги та метод маєвтики, підкреслював важливість самопізнання й етичного життя, уважав, що моральна досконалість є основною метою людського існування (Вільчинський, 2019). Платон у своїх творах, як-от «Держава» та «Закони», обговорював концепцію справедливості й ідеальної держави, де закони мають сприяти розвитку кожної особистості та забезпечувати гармонію в суспільстві. Аристотель у своїй «Нікомаховій етиці» розробив теорію добротності, де раціональність і моральні чесноти є центральними компонентами повноцінного життя людини (Данильян, 2009).

Перехід до середньовічного періоду супроводжувався значними змінами у філософських і правових системах. Християнська теологія відіграла важливу роль у формуванні гуманістичних концепцій, поєднуючи античні ідеї з новими релігійними уявленнями. Тома Аквінський був видатним мислителем, який зробив помітний внесок у розвиток гуманізму

в середньовічній Європі. Він поєднав християнські вчення з філософією Аристотеля, створивши синтез, який став основою для середньовічної правової думки. Філософ-теолог стверджував, що природне право, засноване на розумі та божественному порядку, має бути відображене в законах і правових системах.

Епохи Відродження і Просвітництва знаменують критичні періоди в розвитку гуманістичних ідей, що суттєво вплинули на правові системи та філософію права. Відродження (XIV–XVII ст.) стало періодом відновлення уваги до античної культури. Видатний діяч культури Франческо Петрарка, беручи за основу класичні праці античності, зосереджував свою творчу увагу у своїх творах на цінності людської гідності, індивідуальності, проголошував безмежний потенціал людини (Вільчицький, 2019).

Просвітництво (XVII–XVIII ст.) принесло раціоналізм і науковий підхід. Джон Локк, Шарль де Монтеск'є та Жан-Жак Руссо розвивали ідеї природних прав, суспільного договору та розподілу влади. Дж. Локк стверджував, що людина має природні права на життя, свободу та власність, і держава повинна їх захищати. Ш. де Монтеск'є наголошував на розподілі влади для запобігання тиранії, а Ж.-Ж. Руссо підкреслював важливість рівності та свободи в суспільстві (Марчук, 2009).

XX ст. принесло нові випробування для гуманізму у праві. Світові війни зумовили необхідність переосмислення гуманістичних цінностей. Після Другої світової війни створення ООН і ухвалення Загальної декларації прав людини в 1948 р. закріпили основні права та свободи. Розвивалися правові теорії, що відображали гуманістичні ідеї, зокрема теорія правової держави, верховенства права і захисту прав людини. Філософи права, як-от Ганс Кельзен у своїй праці про чисту теорію права, підкреслювали значення справедливості й індивідуальних прав (Кельзен, 2021).

Постмодерністський підхід до гуманізму, представлений таким мислителем, як Мішель Фуко, ставить під сумнів традиційні уявлення про людину та її місце у світі. Вони акцентують увагу на складності та неоднозначності людського буття, критикують метанаративи й ідеологічні конструкції, що обмежують свободу та можливості індивідів. Постмодерністський гуманізм наголошує на важливості різноманітності й індивідуального досвіду (Фуко, 2003).

Однією з показових характеристик сучасного етапу розвитку гуманізму у праві є універсалізація прав людини. Після Другої світової війни, з ухваленням Загальної декларації прав людини в 1948 р., міжнародна спільнота закріпила фундаментальні права та свободи,

які мали бути гарантовані кожній людині. Цей документ став основою для подальшого розвитку міжнародних правозахисних механізмів, як-от Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а також низки інших конвенцій.

Сучасні правові системи орієнтовані на захист прав людини, забезпечують їх дотримання через національні конституції, закони та судову практику. Конституції багатьох країн містять розділи, присвячені правам і свободам людини, що відображають гуманістичні принципи. Наприклад, Конституція України гарантує права на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу слова, право на працю та соціальний захист (Конституція України, 1996).

Ще однією важливою особливістю сучасного етапу розвитку гуманізму у праві є зростання ролі міжнародних організацій і судів у захисті прав людини. Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини й інші органи здійснюють нагляд за дотриманням прав людини на глобальному та регіональному рівнях.

Сучасні гуманістичні ідеї у праві також активно інтегруються в різні сфери соціального життя, як-от освіта, охорона здоров'я, працевлаштування та соціальний захист. Права на освіту, медичну допомогу, соціальне забезпечення та працю стають невід'ємною частиною прав людини, що відображає гуманістичні цінності у правових системах. Такі принципи, як заборона дискримінації, гендерна рівність, захист вразливих груп населення, стають основоположними у правовій політиці багатьох держав.

2. Філософсько-правовий аналіз сучасних підходів до визначення поняття і змісту гуманізму у праві

Сучасний гуманізм як філософське та правове явище має глибоке коріння у світовій інтелектуальній традиції, проте його трактування і зміст значно еволюціонували протягом останніх століть. Науковці продовжують розвивати й уточнювати поняття гуманізму, акцентують увагу на його адаптації до нових викликів і умов сьогодення. Відмінності у визначеннях гуманізму зазвичай відображають різноманітність наукових дисциплін, культурних контекстів та ідеологічних поглядів дослідників. Проте всі ці підходи об'єднують спільна мета – збереження та розвиток людської гідності, прав і свобод.

У сьогоденному контексті поняття гуманізму інтегрує в собі не лише класичні ідеали поваги до людської гідності та прав людини, але й сучасні виклики та досягнення у сфері правової теорії і практики.

Сучасна філософсько-правова думка пропонує декілька підходів до розуміння гуманізму, кожен із яких акцентує увагу на різних аспектах цієї концепції. Одним із важливих напрямів є екзистенційний гуманізм, який наголошує на унікальності людського існування та внутрішньої свободи індивіда. Представники цього напрямку, як-от Жан-Поль Сартр і Альбер Камю, вбачають у гума-

нізмі шлях до самореалізації й автентичності, підкреслюють важливість морального вибору та відповідальності (Закревський, 2011).

Інший важливий підхід до гуманізму представлений комунікативною філософією, заснованою на роботах Юргена Габермаса. Цей підхід розглядає гуманізм як основу для демократичного діалогу та взаєморозуміння в суспільстві. Комунікативний гуманізм акцентує увагу на принципах взаємоповаги та раціонального дискурсу, що є необхідними для побудови справедливого й інклюзивного суспільства (Ситниченко, 1996).

У правовій сфері поняття гуманізму знаходить своє відображення у принципах і нормах, що захищають права і свободи людини. Сучасні правові системи часто базуються на ідеях правового гуманізму, який підкреслює важливість захисту людської гідності та забезпечення рівних прав для всіх громадян.

Один із визначальних напрямів правового гуманізму полягає в забезпеченні соціальної справедливості. Це передбачає розроблення та впровадження законодавчих актів, що спрямовані на подолання дискримінації та нерівності. Наприклад, міжнародні правові документи, як-от Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини, утілюють у собі основоположні принципи гуманізму, забезпечують захист фундаментальних прав і свобод.

У правовій науці сучасний гуманізм знаходить своє відображення в концепціях прав людини, соціальної справедливості та демократичного врядування. Правовий гуманізм підкреслює важливість захисту людської гідності та забезпечення рівних прав для всіх громадян незалежно від їхнього походження, статі, віросповідання чи інших характеристик.

Сучасні правознавці, як-от Рональд Дворкін і Джон Роулз, стверджують, що гуманізм має бути основою для створення справедливих та інклюзивних правових систем. Вони наголошують на необхідності впровадження принципів соціальної справедливості в законодавство та правозастосування. Це охоплює боротьбу з дискримінацією, захист прав меншин і забезпечення рівного доступу до правосуддя (Коваленко, 2011; Rawls, 1993).

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що гуманістичні ідеї продовжують відігравати принципоутворювальну, фундаментальну роль у розвитку правових систем і забезпеченні прав людини. Вони є основою сучасної правової думки, спрямованої на забезпечення справедливого та гуманного суспільства. Гуманістичні ідеї, закладені у філософії Давньої Греції, як-от гідність людини, раціональність і свобода, стали фундаментом для подальшого розвитку правових концепцій. Епохи Відродження та Просвітництва внесли суттєві корективи, підкреслили значення індивідуальної свободи, раціональності та природних прав, що заклало основи для сучасних правових систем. У ХХ ст., під впливом глобалізації, індустріалізації та світових війн, відбулась універсалізація гуманістичних принципів у праві, що знайшло відображення в ухваленні Загальної декларації

прав людини й інших важливих міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав людини. Сучасний етап розвитку гуманізму у праві характеризується новими викликами та можливостями, пов'язаними із глобалізацією, технологічними інноваціями та соціальними змінами. Дослідження виявило, що сучасні правові системи все більше орієнтуються на захист прав людини через національні та міжнародні механізми.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі охоплюють глибше вивчення сучасних викликів, з якими стикається гуманізм у праві. Глобалізація, міграційні кризи, тероризм, кліматичні зміни й економічна нерівність створюють нові загрози для прав людини. Пандемія COVID-19 також продемонструвала вразливість прав людини в умовах глобальних криз, що потребує переосмислення наявних правозахисних механізмів. Інформаційні технології, зокрема інтернет і соціальні мережі, значно впливають на правові системи, створюють нові можливості для захисту прав людини, але водночас породжують нові виклики, як-от питання конфіденційності, захисту персональних даних і кібербезпеки. Гуманістичні ідеї ставлять завдання перед правовими системами адаптуватися до цих нових реалій, досягти балансу між свободою вираження, приватністю та безпекою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закревський В.Е. Екзистенційний гуманізм А. Камю, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2011. № 1 (1). С. 148–157.
2. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2009. 480 с.
3. Кельзен Г. Чиста теорія права. Київ : КНТ, 2021. 592 с.
4. Коваленко Г.В. Основні філософсько-правові ідеї праці Рональда Дворкіна «серйозний погляд на права». *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». Харків : Право, 2011. № 8. С. 85–94.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2024)
6. Rawls J. *Political Liberalism*. Columbia University Press, 1993. 401 p.

7. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. С. 84–90.

8. Філософія : навчальний посібник / Ю.М. Вільчинський та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

9. Філософія права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / О.Г. Данильяна та ін. ; за ред. О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2009. 208 с.

10. Фуко М. Археологія знання / пер. із фр. В. Шовкун. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 349 с.

REFERENCES:

1. Zakrevskiy, V.E. (2011). Ekzystentsiyni humanizm A. Kamiu, Zh.-P. Sartra, M. Khaidehhera [Existential humanism of A. Camus, J.-P. Sartre, M. Heidegger]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 1 (1), 148–157 [in Ukrainian].
2. Marchuk, V.P., & Marchuk, H.V. (2009). Istoriiia politychnykh i pravovykh vchen: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [History of political and legal doctrines: textbook for students of higher education institutions]. Kyiv: DP "Vyd. dim "Personal"" [in Ukrainian].
3. Kelzen, H. (2021). Chysta teoriia prava [Pure theory of law]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
4. Kovalenko, H.V. (2011). Osnovni filosofsko-pravovi idei pratsi Ronalda Dvorkina "Seriozniy pohliad na prava" [Main philosophical and legal ideas of Ronald Dworkin's Work "Taking rights seriously"]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Ser. Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia : zb. nauk. pr. / Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Ya. Mudroho*, 2011(8), 85–94. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine from June 28, 1996]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia^ 23.03.2024) [in Ukrainian].
6. Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press [in English].
7. Sytnychenko, L. (1996). Pershodzherela komunikatyvnoi filosofii [Sources of communicative philosophy]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Vilchynskiy, Yu.M., Sevyrin-Mrachkovska, L.V., Haievska, O.B., ta in. (2019). *Filosofii: navch. posibnyk* [Philosophy: textbook]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
9. Danylian, O.H., Dzoban, O.P., Maksymov, S.I., ta in. (2009). *Filosofii prava: pidruch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl.* [Philosophy of law: textbook for students of higher legal education institutions]. O.H. Danylian (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Fuko, M. (2003). *Arkheolohiia znannia* [The Archaeology of knowledge]. V. Shovkun (Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy" [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024
The article was received 30 May 2024